

Krauhulcsán Zsolt: **Pártállambiztonság - Arcképek Kádár állambiztonságából**

KORINEK László¹

(NEB Könyvtár, Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatal, 2020)

„Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát a 2003. évi III. törvény hozta létre a Történeti Hivatal jogutódjaként. Az intézmény a Levéltári törvényben nevesített állami szaklevéltár, jogállását tekintve önálló, teljes gazdálkodási jogkörű költségvetési szerv, az Országgyűlés költségvetési fejezetén belül önálló cím. Működését az Országgyűlés elnöke felügyeli.

A levéltár alapvető feladatai

- a) Az iratokban szereplő személyek információs kárpótlása, vagyis az állampolgári betekintés biztosítása. Bárki megismerheti és másolatban megkaphatja a személyesen rá – illetve a törvényben meghatározott felmenőire – vonatkozó iratokat, iratrészeket.
- b) Az iratanyagban való kutatás lehetőségének biztosítása, amelyet kollektív információs kárpótlásnak nevezhetünk, mivel ez alapján születnek és látnak napvilágot a közelmúlt feltárását, bemutatását szolgáló – különböző műfajú – történeti munkák.
- c) Az iratok olyan levéltártudományi szempontú kezelése, rendezése, illetve feldolgozása, amely az előbbi két pontban említett feladatok végzését szolgálja, továbbá a levéltárunkban és az egyéb kutatóhelyeken fellelhető állambiztonsági vonatkozású iratanyag feltárása, publikálása, részvétel az 1944–1990 közötti hatalmi intézményrendszer szervezetét, működését vizsgáló legújabb kori történettudományi és politikatudományi kutatásokban.
- d) Közreműködés a levéltári források oktatási és közművelődési célú felhasználásában.”²

A könyvismertetést nem csupán azért kezdem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának bemutatásával, mert a szerző, Krauhulcsán Zsolt ennek a levéltárnak a munkatársa, hanem azért is, mert a 2003-ban alapított intézmény a legújabb kori magyar történelemkutatások egyik műhelye. Lassan könyvtárryira duzzad azoknak

¹ Korinek László, az MTA rendes tagja, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, professor emeritus. E-mail: laszlo.korinek@gmail.com

² www.archivportal.hu/hu/leveltarak/az-allambiztonsagi-szolgalatok-torteneti-leveltara/

a forrásműveknek a száma, amelyek – egyebek mellett – az itt folyó levéltártudományi tevékenységnek köszönhetően vizsgálhatták az 1944–1990 közötti hatalmi intézményrendszer szervezetét és működését, mindenekelőtt a korszak állambiztonságát. A kutatók érdeklődése egyik esetben a korszakok megrajzolása felé fordul,³ máskor a szervezeti kérdések kapnak hangsúlyt.⁴ Olvashatjuk a „szervek” munkabeszámolóit,⁵ és megismerkedhetünk a pártállamnak mindig fejtörést okozó jeles ünnepnapok állambiztonsági „kezelésével”.⁶ Betekintést kaphatunk az egykori szocialista országok „speciális szolgálataiba”,⁷ és tanulmányozhatjuk az állambiztonságot szabályozó hálózati parancsokat.⁸ Mód nyílik a titkosszolgálatok politológiai megközelítésére,⁹ és elérhető az irodalmi élet területén érvényesült „elhárítás” enciklopédiája.¹⁰ Ha valakit a „speciális szolgálatok” munkahelyeinek földrajzi fekvése érdekel, ennek is utánanézhethet.¹¹

Az előbbieken a témakör 11 forrását sorakoztattam fel, de nem azzal a céllal, hogy az állambiztonsági kutatások eredményeit értékeljem. Ami számomra érdekes, hogy ezeket a műveket összevessem a most bemutatásra szánt mű arcképcsarnokával, amelyet a szerző a kádári titkosszolgálat egykori munkatársaiból válogatott. Nincs kétségem, hogy ez a könyv is alkalmas arra, hogy segítse „a levéltári források oktatási és közművelődési célú felhasználását”. Amiben azonban különbözik a történelmi ábrázolás hagyományos fogásaitól, az a szereplők személyes közelsége, meggyőződéssel vagy anélkül vállalt elkötelezettségük, a titkosszolgálattal azonosuló vagy éppen attól elidegenedő alkatuk, karrierjük dicső vagy dicstelen állomásai, az eszméik igazságába vetett hitük, vagy küldetésük kudarcának megélése.

Kriminológusként már az 1980-as években foglalkoztatott a bűnüldözés világa, a sajátos rendőri attitűd, amelyet akkoriban csak a bűnügyi statisztikát torzító szelektív munkamódszer tükrében vizsgáltam. A rendszerváltást követően, Finszter Gézával folytatott kutatásaim fordítottak a „titkos szolga” szerepének értelmezéséhez.¹² Van itt két szélsőséges megközelítés, amely a „pártállambiztonság” személyzetét bemutató kötet kapcsán is felmerül. Az egyik túlzás azt hangoztatja, hogy kizárólag a diktatúrák politikai rendőrsége jelent fenyegetést a törvényességre. Az önkényuralom a felderítést olyan ideológia szolgálatára rendeli, amelyet

³ Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2012.

⁴ Parádi József – Boda József – Simon F. Nándor (szerk.): *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Szemere Bertalan Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság által szervezett konferencia kiadványa*. Budapest, 2014.

⁵ Müller Rolf – Takács Tibor (szerk.): *A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolóit*. Budapest, L'Harmattan, 2010.

⁶ Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv, október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Budapest, Magvető, 1996.

⁷ Boda József: *„Szigorúan titkos!” – Nemzetbiztonsági almanach*. Budapest, Zrínyi, 2016.

⁸ Bálint László: *Biszu és Benkei állambiztonsági hálózati parancsai*. Magánkiadás, 2018.

⁹ Révész Béla: *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához*. Szeged, 2010.

¹⁰ Szőnyi Tamás: *Titkos írás 1–2. Állambiztonsági szolgálat és az irodalmi élet 1956–1990*. Budapest, Noran Könyvesház, 2012.

¹¹ Tabajdi Gábor: *Budapest a titkosszolgálatok hálójában 1945–1989*. Budapest, Jaffa, 2015.

¹² Finszter Géza – Korinek László: A rendőrségek tudós értelmisége. *Magyar Jog*, 53. (2006), 4. 193–204.

valamennyi társadalmi értéknél becseesebbnek állít, és ezért annak oltárán minden embertelenség megengedett. Ezzel ellentétes „csőlátás” az, amelyik a titkosrendőri módszerekben találja az amorális okát, ezért hirdeti, hogy minden államhatalom – függetlenül annak demokratikus vagy diktatórikus gyakorlásától –, amelyiknek a titkosrendőri módszerekre szüksége van, rendvédelmének személyzetét erkölcsi veszélyeknek teszi ki. A szélsőségek mindenkor felvetik egy közvetítő iskola lehetőségét, amelynek lényege esetünkben az, hogy emberséget sugárzó jogi kultúrával a diktatúrák is megszelídíthetők, viszont vannak olyan titkosszolgálati módszerek, amelyek kellő garanciák hiányában a demokratikus társadalmak erkölcsi értékeit is veszélybe sodorhatják.

Ebben a recenzióban azt a kérdést teszem fel: párt-diktatúra állambiztonságát jellemző életutak szolgálnak-e olyan tanulságokkal, amelyek az egyik vagy a másik szélsőséget erősítik, illetve azokból kiolvasható-e olyan intelem, amelyik a közvetítő irányzatnak ad esélyt? Rövidebben szólva, a rendvédelem szolgálata teljesíthető-e a humánus megőrzésével?

14 életút

Tömpe István 1945-ben 36 éves volt, hatalmas élettapasztalattal felvértezett, világlátott, nyelveket tudó ember, a marxista világnézet elkötelezettje, a spanyol polgárháború résztvevője; 1948-ban lép belügyi szolgálatba. A Rajk-perrel összefüggésben, döntően „spanyolos” múltja miatt súlyos emberi és erkölcsi válságot él át. Hamarosan a polgári életben találja magát, de 1956-ban újra az állambiztonság újraszervezésében vesz részt. Ott van a forradalom utáni megtorlás végrehajtói között, de magatartását nem találják elég „keménynek”. Ismét a civil közeg és számos pártfunkció, a Magyar Rádió és Televízió elnöke, a Központi Bizottság tagja. 1983-ban vonul nyugdíjba.

Szalma József 1945-ben 20 éves volt, az állambiztonsági szolgálathoz 1947-ben, a kommunista párt tagságán keresztül vezetett az út, összhangban a család baloldali hagyományaival. 25 évesen már főosztályvezető. Váltakozó pályafutás, sok fegyelmezetlenség – amit csak súlyosít elhatalmasodó alkoholizmusa. Kényszernyugdíjazására fegyelmi büntetésként kerül sor 1975-ben.

Rajnai Sándor 1945-ben 23 éves volt, ő is a kommunista párt tagjaként, 1946-ban lépett az állambiztonság szolgálatába. 1950-ben került először vezető beosztásba. Ott találjuk a mártír miniszterelnök, Nagy Imre elleni per előkészítői között. Onnan már egyenes út vezetett az állambiztonsági szolgálat egyik csúcsbeosztásáig, amelyet a moszkvai és a bukaresti nagykövetségi rang koronázott meg. A rendszerváltást követően külföldre távozott, ott is halt meg.

Korom Mihály 1945-ben 18 éves volt, a kommunista párttagságot választva, még ebben az évben került a politikai rendőrséghez, sikeres belügyi pályát követően az igazságügyi miniszter posztján is dolgozott, majd a rendszerváltáshoz közeledve

aktív pályafutását az Alkotmányjogi Tanács elnökeként fejezi be. (Ez a testület a későbbi Alkotmánybíróság egyik pártállami előképe, vagy inkább paródiája volt.)

Komornik Vilmos 1945-ben 22 éves volt, hosszabb párt- és mozgalmi karriert követően, moszkvai felsőfokú politikai tanulmányok, az 1956-os forradalom leverésének idején érkezett a Belügyminisztériumba, a „belső reakció elleni harc” osztályára. Aktív szolgálatát 1980-as nyugdíjaztatásáig a hírszerzés egyik vezetőjeként teljesítette.

Hazai Jenő 1945-ben 24 éves volt, és egészen 1950-ig pártfunkcionáriusként dolgozott, majd a honvédségi karrierje a politikai csoportfőnök beosztásába emelte vezérőrnagyi rangban. Belügyi pályafutása 1957-ben kezdődött, de öt év elteltével már ismét a civil életben találja magát, gyárigazgatóként vonul majd nyugdíjba 1984-ben.

Hollós Ervin 1945-ben 22 éves volt. Életútja a politikai pályafutását követően, az 1956-os forradalom leverésével vezetett a Belügyminisztériumba, ahonnan 1962-ben kellett távoznia. Attól kezdődően a marxizmus-leninizmus tanáráként egyetemi tanszéket kap. Ebben a minőségében az 1956-os forradalmat szenvedélyes írásokkal bélyegzi „horthy-fasiszta erők által szított ellenforradalomnak”.

Tömpe András (a kötetben szereplő Tömpe István testvére) 1945-ben 32 éves volt. Elkötelezett kommunista, illegális múlttal, mérnöki képzettséggel, nyelveket tudó, világot látott, autonóm személyiség. Rövid gyárigazgatóság után a politikai rendőrség egyik alapítója lett, aki azonban a későbbiekben titkosszolgálati tevékenységét szovjet hírszerzőként latin-amerikai országokban folytatta. Az 1960-as évek elején ismét a magyar belügybe került, ahol az állambiztonság szervezeti átalakításában vett részt, és közreműködött az 1950-es évek elején lefolytatott koncepciók perек felelőseinek felülvizsgálatában. Későbbi pályafutása igen szövevényesen alakult. Konfliktusainak többségét önállóan gondolkodásra igényt tartó személyisége okozhatta, ami végül 1971-ben ahhoz vezetett, hogy önkézevel vessen véget életének.

Geréb Sándor 1945-ben 18 éves volt, aki már a 1944-ben közel került az illegális baloldali mozgalmakhoz. 1946-ban lett pártfunkcionárius, majd oktató azon a pártfőiskolán, ahol maga is kétéves kurzust végzett. 1956 novemberében lépett a karhatalom szolgálatába, majd onnan került az állambiztonság kötelékébe. 1984-ben befejezett aktív szolgálata alatt a belső elhárítás különböző területen töltött be vezető beosztásokat. Érdemeket szerzett a „nacionalista elemek”, és különösen az úgynevezett „egyházi reakció” elleni fellépésekben.

Rácz Sándor 1945-ben 20 éves volt. Az illegális kommunista mozgalommal 1944-ben találkozott. Egészen 1956-ig a Magyar Dolgozók Pártjában, illetve annak ifjúsági szervezeteiben volt függetlenített pártmunkás. Közben agrár-közgazdász diplomát szerzett. 1958-tól az állambiztonság agrárelhárítási részlegének vezetője lett. 1962-ben a belügyet felügyelő pártapparátus osztályvezetője. Visszatérése 1966-ban történt, amikor miniszterhelyettesként az állambiztonsági főcsoportfőnökség élére került. Az ő élete szolgáltató példát arra is, hogy távol maradt a korszak jogtipró gyakorlatától, így belügyi vezetőként, majd pedig belügyet felügyelő pártmunkásként hitelen képviselhetette a korábbi Államvédelmi Hatóság (ÁVH) – persze csak a munkás-

mozgalmi elvtársakkal szemben elkövetett – törvénysértéseinek elítélését, a politikai rendőrség avantgardizmusának ostorozását. Pályáivében jellemző az is, hogy igazán az állambiztonság szervezeti kultúrája soha nem fogadta be, 1986-os nyugdíjaztatásáig sűrűn változtak beosztásai, mindig ott találhattuk, ahová „a párt” állította.

Lakatos Emil 1945-ben 25 éves volt. Ifjúságát Belgiumban töltötte, tagja volt a belga kommunista pártnak, részt vett a fasizmus ellen vívott belga partizánmozgalomban. Hazatérve egészen 1955-ig civil munkaterületeken töltött be vezető beosztásokat, majd 1955-ben lépett belügyi szolgálatba. Kivételes nyelvtudása és az időközben megszerzett jogi diplomája minősítette arra, hogy a hírszerzés területén kapjon beosztást. Hosszabb időt töltött különböző nyugat-európai állomáshelyeken külszolgálatban. Az állampárti korszakban az ő pályája is szokatlan abból a szempontból, hogy feladatait magára adó értelmiségiként teljesítette, aktív életútját nagyköveti rangban fejezte be.

Kamara János 1945-ben 18 éves volt. Választása a kommunista párt, ahonnan azonban nem a politikai rendőrséghez, hanem a hagyományos rendőri szolgálathoz vezetett az útja. Csak rövid ideig dolgozott az állambiztonság területén. Klasszikusnak is mondható rendőrségi szakértelme védhette meg attól, hogy az 1956-os forradalom mellett vállalt szerepe miatt retorzió érje. Későbbi karrierje egészen a belügyminiszteri székig emelkedett, miközben az állampártban a központi bizottsági tagságot is elnyerte. Ehhez természetesen az kellett, hogy a forradalom leverését követően tegyen hűségesküt és fegyelemmel teljesítse szakmai és pártmegbíztatásait. A korszak kívánalmainak megfelelően levelező tagozaton a jogi diplomát is megszerezte. 1988-ban ment nyugdíjba.

Harangozó Szilveszter 1945-ben 16 éves volt. A kommunista mozgalommal 1947-ben ismerkedett meg. Államvédelmi szolgálatba 1949-ben lépett. Egyetemi tanulmányait előbb történelem, majd pedig a jogi szakon megkezdte, de nem fejezte be. Karrierje az Államvédelmi Hatóság vezetőjének, Péter Gábornak a titkárságáig sikeredett, de főnökének 1953. januári letartóztatását követően előmenetelében törés állt be. Ezt azonban a művészetek területét „fertőző belső reakció” elleni küzdelem egyik legtapasztaltabb „harcosaként” hamarosan korrigálta. A forradalom leverését követően az 1956-os értelmiség elleni megtorlások élvonalában találjuk. A szellemi területeket „felvigyázó” szakemberként Aczél Györggyel, az MSZMP „kulturfelelősével” is jó munkakapcsolatba került. Péter Gábortól Aczél Györgyig ívelő aktív életútja 1989-ben záródott.

Horváth József 1945-ben 14 éves volt. Belügyi pályafutása 1949-ben a karhatalom kötelékében indult, majd elvégezte a Határőr és Belső Karhatalmi Tiszti Iskolát. A forradalom leverését követően a karhatalomban szolgált. Jogi doktorátust 1959-ben szerzett. Ekkor került az állambiztonság belső reakciót elhárító területére, ahol különböző vezetői posztokon keresztül érkezett a belső elhárító III/III. Csoportfőnökség élére. A szocialista társadalom ellen irányuló „nyugati fellazító politika” és annak magyarországi hívei elleni küzdelemben nem nélkülözhető szakember pályafutása a rendszerváltásig tartott. Ez az életút bukással zárult, mert

a „belső ellenzéki és ellenséges erők” elleni titkosszolgálati eszközökkel folyó tevékenység nem ért véget a köztársasági alkotmány 1989. október 23-i kihirdetésével, annak ellenére sem, hogy ezek az „erők” az ideiglenes alkotmány szellemében éltek a pártok alakítására és működésére vonatkozó jogokkal. A közbeszéd által Duna-gate botránynak nevezett leleplezés során a belső elhárításnak ez a jogsértése került napvilágra. Horváth József az állampárti diktatúra azon kevés számú vezetőjének egyike, akit tevékenységéért felelősségre vontak. Az ellene folytatott büntetőeljárás megrovással zárult.

Párhuzamos életrajzok

A 14 életútban az a közös, hogy valamennyit a kommunista mozgalommal való találkozás és a marxista meggyőződés alapozta meg. Közülük hárman, Tömpe István, Tömpe András és Lakatos Emil élettapasztalatok és műveltség birtokában, meglett férfiként, autonóm döntésük nyomán kerültek a titkosszolgálathoz. Annak ellenére, hogy elkötelezett kommunisták voltak, egyikük sem lett a dogmák embertelen végrehajtója, noha az ő pályájukat is árulások sora kísérte. Autonómiájukat nem adták fel, eszméik kudarcát mindhárman átélték. Furcsának hangozhat, de számomra közülük Tömpe András életútja tűnik morálisán a legsikeresebbnek, mert ő maga hozott ítéletet teljesítményéről, amikor 1971-ben öngyilkos lett.

A többiek ilyen munícióval nem rendelkeztek. Pályájuk nagyon fiatalon, rendkívüli időken, 1945-ben indult, és ez igaz még a legfiatalabb Horváth Józsefre is, aki ugyan a világháború befejezésének évében még csak 14 éves volt, de 1949-ben már a karhatalom soraiban találjuk őt. A politikai elkötelezettségen kívül sem szakmai felkészültség sem morális hit, sem biztos műveltség nem kontrollálta tetteiket. Hogy a Rákosi-korszak legsötétebb éveiben milyen bűnök részeseivé válhattak, az csak azért nem ismert, mert az ilyen felelősségre vonást elkerülték. Kevesen voltak, akik tanulással, szorgalommal megpróbálták gazdagítani a világról szerzett ismereteiket. Ezen az úton a legmesszebb Rácz Sándor jutott, aki már magasan kvalifikált szakemberként lépett a szolgálatba. Nem is véletlen, hogy vezető rangja ellenére az állambiztonsági szubkultúra őt soha nem fogadta be. A jelek szerint az arcképcsarnok egyetlen szereplője sem jutott arra a felismerésre, hogy olyan világnézet rabja lett, amelyik minden hívét becsapta azzal, hogy magát az egyedül tudományos ideológiának hirdette, és a követőket arra kötelezte, hogy a legigazságosabbnak hirdetett társadalom felépítésének érdekében gaztettektől és a tömegmértű embertelenségtől se riadjanak vissza. Esetükben a felismerés és az önvizsgálat elmaradt! Sőt néhányan még azt a kevés engedményt sem tudták elfogadni, amit a „legvidámabb barakk” vagy az „emberarcú szocializmus” jelentett. Ez a bigottság jellemezte Hazai Jenő vagy Hollós Ervin szellemét. Mások a Kádár-rendszer bürokratái lettek, mint Komornik Vilmos. De nem illetheti dicséret azokat sem, akiket az elvtelen alkalmazkodás (Harangozó Szilveszter) vagy a szerény képességek segítették karrierjükben

(Korom Mihály, Kamara János). Volt, aki alkoholizmusba sülyedt magánéletében bukott meg (Szalma József), és volt, aki politikai elkötelezettségét tudományos köntösbe akarta öltöztetni, nem sok sikerrel (Geréb Sándor). Általában ezek a minősítések találkoznak a könyv szerzőjének értékelésével. Egy esetben azonban vitám van Krahulcsán Zsolttal. Ő az egyik legsikeresebb karriert a külszolgálatokban is jeleskedő Rajnai Sándornak tulajdonítja. Én azonban úgy látom, hogy annak az embernek az életútja nem nevezhető sikeresnek, aki tevékenyen részt vett a Nagy Imre és mártírtársai perének megszervezésében, majd pedig élete végén olyan országok vendégszeretetére szorult, amelyek társadalma a pert közönséges gyilkosságnak tartja. Csak remélni merem, hogy Rajnait ez a tudat legalább nyomasztotta. Lényegesen elnézőbb vagyok a Duna-gate botrány főszereplőjével, Horváth Józseffel szemben, mert bár ideológiai béklyóitól ő sem tudott megszabadulni, de könyv alakban megjelent visszaemlékezéseiben szembenézett múltjával.

Mának szóló tanulságok

Térjünk vissza a bevezetőben feltett kérdéshez, teljesíthető-e a rendvédelmi szolgálat a humánus megőrzésével? Az életutak kétségeket támasztanak, de tartalmaznak pozitív üzeneteket is.

Az érintettek indulása kivételes világtörténelmi pillanatra, az emberiség legkegyetlenebb háborújának végjátékára esett. „Oly korban éltem én e földön, amikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, kéjjel ölt, nem parancsra...” – írta erről a korról Radnóti Miklós. Ezzel a teherrel azoknak, akik ma a rendvédelemben keresik hivatásukat, nem kell számolni. A másik fontos megfigyelés a pályaválasztás ideológiai alapja, a pártválasztás. Több mint 75 évvel ezelőtt a legnagyobb vonzerőt a kommunista tanok jelentették a többségében szegény sorsú fiatalok számára. Ehhez járult a magyar kommunista párt törekvése a rendőrség és különösen a politikai rendőrség megszerzésére. Ebből a szempontból a Rákosi-korszak 1945-ben kezdődött.¹³ Akkor még a titok védte azokat a szörnyű tényeket, amelyek csak 1956-tól váltak ismertté ország-világ számára, noha a rendszer igazságtalansága a mindennapokban már korábban is nyilvánvaló lehetett. A párttagság nem tilalom volt, hanem alkalmazási feltétel. Bizonyos, hogy ezek a megcsúfolt hitek és lejáratott eszmék napjainkban senkit nem vonzanának az erőszakszervekhez, a pártpolitikától való tartózkodás pedig alapvető jogi előírás.

Tényleg igaz lenne, hogy a titkosszolgálat tagját csak diktatúrában fenyegeti erkölcsi konfliktus, amitől őt semmi nem védi meg? Az nem kétséges, hogy abban a diktatúrában, ahol a büntetőjog eszköze lehet a politikai ellenfelekkel való leszámolásnak, ott az eljáró hatóságok tagjai is tettestársak a jogtiprásban. Békés Imre, a büntetőjog kiváló professzora ezt a jelenséget a következőkkel jellemezte:

¹³ Müller (2012): i. m.

„Tapasztalat, hogy sem a társadalom legszélesebb érdekeit helyesen oltalmazó büntető anyagi jogi törvények, sem az azokra felépülő helyes irányú tudományos dogmatikai kutatások önmagukban nem jelentenek törvényességi garanciát. Közlebről a szocialista törvényesség korabeli megsértései sem a Btá. fogyatékoságaira, sem a jogtudomány akkori színvonalára nem vezethetők vissza.”¹⁴ A jogsértés feltétele a jog száműzetése, ahogyan azt Szalma József, az egykori vizsgálati osztályvezető megfogalmazta: „Azt mondta a Miniszter elvtárs, hogy politikai okokból be kell fejezni ezt és ezt a kémügyet. Három és fél nap alatt befejeztük az ügyet, 3 nap múlva már lógott is a pasi.”¹⁵ Nem árt figyelmeztetni arra sem, hogy a koncepciók perek „forgatókönyvei” az előkészítő eljárásban íródtak. Az igazságszolgáltatási szervek semmiféle kontrollt nem gyakorolhattak az ilyen nyomozások felett. Helyesen állapította meg egy, a korszakról szóló tanulmány: „[A] tényállás koholtsága a jogi megítélésen kívül, a jog által ellenőrizhetetlen szférában áll össze.”¹⁶ Amennyiben a jog szerepe megerősödik, akkor még a diktatúra is kénytelen annak intelmeit követni. A jog rangjának visszaszerzését szorgalmazó egyik munka 1974-ben, a másik pedig 1975-ben látott napvilágot. Ha pedig ehhez még azt is hozzáteszem, hogy a büntető-eljárásról szóló 1973. évi I. törvény az eljárási garanciák egész sorával erősítette a védelem jogát, akkor igazolható, hogy az önkényes hatalomgyakorlás nem folytatható a végtelenségig. Horváth Barna, az angol jogrendszer kutatója a rendszetet jellemző erőszak-monopóliumot a következők szerint jellemzi:

„Az imperatív jogszemlélet azt tanítja, hogy jog ott van, ahol a legerősebb hatalom parancsai szükség esetén fizikai kényszerrel is kikényszeríttetnek. A legfőbb jogi szerv mögött ott állván a legerősebb hatalom, annak szava végső szó a jogban, amely ellen nincs jogorvoslat, amely tehát jogilag eo ipso csalhatatlan. A joguralmi doktrína ezzel szemben azt mondja, hogy a hatalmi parancs még nem jog. A hatalom, a kényszer, az erőszak uralma és a jog uralma nem ugyanaz. Ahhoz, hogy jogról beszélhessünk, általános, elvont szabályok uralmára, a hatalommal szemben való érvényesülésére van szükség. Önkényes hatalmi parancsok uralma, a zsarnokság nem joguralom...” A gondolatsor egy optimista fordulattal zárul: „[A] parancsuralom nem lehet állandó, hanem mindig csak múltó betegsége a jogéletnek. A kérdés mármost az, hogy a jog miként gyógyul ki ebből a múltó betegségből?”¹⁷

Demokratikus társadalomban is fenyegetést jelenthet a törvényességgel szemben az olyan felfogás, amely utat enged az imperatív jogszemléletnek. Ezért nyugtalanító a szélesebb értelemben felfogott igazságszolgáltatás rég lejáratott szemléletének felelevenítése az igazságügyi politikáról szóló 1710/2014. (XII. 5.) számú kormányhatározatban. Erre figyelmeztet Bócz Endre tanulmánya:

¹⁴ Békés Imre: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974. 18.

¹⁵ Krahulcsán Zsolt: *Pártállambiztonság – Arcképek Kádár állambiztonságából*. Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatal, 2020. 53–54.

¹⁶ Szabó András: *A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. Szociológia*, (1975), 4. 504.

¹⁷ Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 2001. 105.

„Igyekeztem kimutatni, hogy a »szűkebb« és »tágabb« értelemben vett igazságszolgáltatás – eredetileg néhai Barna Péter nevével fémjelezhető – koncepciója, amely szerint a nyomozásban »a lényegyet tekintve ugyanolyan bizonyítás folyik, mint a tárgyaláson«, s amely tudat alatt sok tekintetben még ma is meghatározza a jogalkalmazói szemléletet, nem állja meg a helyét. A bűnözés, és – következeként – a bűnüldözés sokat változott, de nem annyit, hogy a büntető igazságszolgáltatás olyan kipróbált és bevált hagyományos elveit, mint a közvetlenség és a kontradiktórius tárgyalás, fel kellene adni.”¹⁸

Az államhatalom kizárólagos birtoklását ma már a marxizmus tanításaival igazolni nem lehetséges, de léteznek olyan ideológiai kísérletek, amelyek alkalmasnak mutatkoznak arra, hogy az önkényt elfogadhatóvá tegyék. A rend abszolút értékévé minősítése a szabadsággal szemben, a közösségi értékek primátusa az egyént megillető alapjogok felett, a legkülönb nemzetről szóló tanok nagy népszerűségnek örvendenek.

Folytatva a tanulságok levonását, helyesen gondolják-e azok, akik a titkosszolgálati eszközökben találják meg a legsúlyosabb ellentmondásokat, amelyek a bűnüldözés, de különösen a nemzetbiztonság szakembereit „erkölcsi aknamezőre” kényszerítik? A megtévesztés, az átverés, a színlelés, a csapda állítása, a valótlan állítása, a megbízhatósági vizsgálat, a fedett nyomozó szerepjátéka nem rejteget-e ilyen veszélyeket? Ezek a módszerek kizárólag a garanciális szabályok fokozott érvényesítése és az eljárási szakaszok kontrollszerepének erősítése mellett teljesíthetők társadalomvédelmi szerepüket, anélkül, hogy morális értékeket kellene feladni.

A törvényesség intézményei nem csupán az eljárás alá vontakat, de a hatalom gyakorlóit is védik. Sokatmondó ebből a szempontból Böszörményi Géza és Gyarmathy Livia díjnyertes, a *Recsk 1950–1953 Egy titkos kényszermunkatábor története* című filmje. Az alkotásban volt rabok és volt ÁVH-s örök vallomásaiból rajzolódik ki a *recski* tábor képe. A nézőt megdöbbenhetette, hogy az egykori foglyok személyisége sokkal ellenállóbb volt a megpróbáltatásokkal szemben, mint az öröké, akiket jobban megnyomorított a szolgálat. A régi mondás szerint, tisztességes ember diktatúrában inkább lenne őrizetes, mint ő.

A szakmai felkészültség, a személyi autonómia megőrzése – amint azt példának okáért a Tömpe testvérek sorsa igazolja – az önkénnyel szemben is érvényesíthető morális érték. Ezekre az erényekre a demokratikus társadalom is igényt tart, különösen a rendvédelem szakembereivel szemben, akikre az alkotmányosság és a szuverenitás védelmére rendelt, az alapjogokat súlyosan korlátozó eszközöknek és módszereknek egész arzenálját bízta.

Fontos, hogy a rendvédelem leendő munkatársai egyetemi képzésben részesüljenek. Olyan egyetemre gondolok, ahol megvalósul tanár és hallgató szövetsége a tudás megszerzésére és az erkölcsi értékekkel való azonosulásra. Egyetem az, amelyik a felsőszintű szakmai tudás átadása mellett lehetőséget teremt az értelmiségi

¹⁸ *Gyűjteményes kötet Bócz Endre írásaiból.* Budapest, Magyar Közlöny Könyv- és Lapkiadó Kft., 2019. 252.

létre való felkészülésre, az autonóm gondolkodás elsajátítására. Azokból az életutakból, amelyeket Krahulcsán Zsolt könyve bemutat, aligha vonható le más következtetés, legalábbis azoknak a számára, akik a demokratikus társadalmak humanizmusát a legbecsesebb vívmányok közé sorolják. Ezért is merem ajánlani a pártállambiztonságról szóló történeteket, különösen a rendvédelmi oktatási területek vezetőinek és tanárainak, abban a reményben, hogy ők meg hallgatóik figyelmét keltik majd fel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint László: *Biszku és Benkei állambiztonsági hálózati parancsai*. Magánkiadás, 2018.
- Boda József: „Szigorúan titkos!?” – *Nemzetbiztonsági almanach*. Budapest, Zrínyi, 2016.
- Finszter Géza – Korinek László: A rendőrségek tudós értelmisége. *Magyar Jog*, 53. (2006), 4. 193–204.
- Gyűjteményes kötet Bócz Endre írásaiból*. Budapest, Magyar Közlöny Könyv- és Lapkiadó Kft., 2019.
- Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 2001.
- Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv, október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Budapest, Magvető, 1996.
- Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Budapest, Jaffa, 2012.
- Müller Rolf – Takács Tibor (szerk.): *A magyar állambiztonsági szervek munkabeszámolói*. Budapest, L’Harmattan, 2010.
- Parádi József – Boda József – Simon F. Nándor (szerk.): *A XIX–XX. századi magyar állam nemzetbiztonsági szervezetei, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat és a Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett konferencia kiadványa*. Budapest, 2014.
- Révész Béla: *Források a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásához*. Szeged, 2010.
- Szabó András: A jogászság megváltozott társadalmi szerepe. *Szociológia*, (1975), 4. 502–511.
- Szőnyi Tamás: *Titkos írás 1–2. Állambiztonsági szolgálat és az irodalmi élet 1956–1990*. Budapest, Noran Könyvesház, 2012.
- Tabajdi Gábor: *Budapest a titkosszolgálatok hálójában 1945–1989*. Budapest, Jaffa, 2015.